

AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİĞİ YA DA TÜRK SİYASETİNDE DEMOKRATİKLEŞME EĞİLİMLERİ

Hamit Emrah BERİŞ*

Özet:

Bu makalenin temel amacı Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik sürecinin Türkiye'de yönetim geleneğini ne ölçüde değiştirdiğine ışık tutmaktır. Makale boyunca AB'ye üyelik sürecinin Türkiye'nin demokratikleşmesi bağlamında olumlu bir etki yarattığı savunulmaktadır. Türkiye, yaklaşık üç yüz yıldır "Batılılaşma" olarak da nitelenebileceğimiz bir "modernleşme" sürecinin içindedir. Batılılaşma, 1700'lü yıllardan bu yana Türk modernleşmesini sürükleyen aydınların temel hedefidir. Modernleşme tarihi kendisini önceleyen en az iki yüz yıllık bir zaman dilimine dek uzanmasına rağmen, bu konuda en önemli adımların Cumhuriyetin ilanı ile beraber atıldığı açıktır. Öte yandan tüm bu süreç boyunca temel modernleştirici yöntem olarak otoritarizmin benimsendiği görülür.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyeliğe adaylık başvurusu, modernleşme açısından yeni bir aşamaya geldiğini göstermektedir. Türkiye'nin AB'ye katılımı yönündeki girişimler daha eski tarihlere kadar gitmesine rağmen Türkiye, özellikle 2002 yılının Aralık ayında gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesinin ardından adaylık için somut ve kalıcı adımlar atmaya başlamıştır. AB üyeliği yönetim anlayışında bir değişimi beraberinde getirmiş ve özellikle devlet yönetiminde ve özgürlük alanlarının genişlemesine yönelik çaba harcanmaya başlanmıştır. Bu durum Türkiye'de özellikle demokratik devlet idealinin yaşama geçirilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: modernleşme, demokratikleşme, otoritarizm, Türkiye, Avrupa Birliği.

MEMBERSHIP OF THE EUROPEAN UNION OR TENDENCY TO DEMOCRATIZATION IN TURKISH POLITICS

Abstract:

The main proposal of this article is to shed some light upon the effect of Turkey's membership of the European Union (EU) on Turkish administration tradition. In this article, it is argued that this process has a positive effect on democratization of Turkey. Since about 300 years, Turkey has spent a great effort to modernization, which has been perceived as "Westernization" and

* Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi, heberis@gazi.edu.tr

conducted by political elites. Needless to say; the most important part of this process has been put into practice after formation of the Republic in 1923. In all this process, "authoritarianism" has been accepted as the fundamental modernizing method.

Designation of Turkey as a candidate state for full membership of the European Union brings a brand new opportunity for rethinking the method of modernization. Turkey has been discussing the process of integration into the European Union for a long time. But especially after Copenhagen Summit in December 2002, Turkey has lived a transformation for democracy and liberalization of state mentality. As a consequence, it can be put forward that Turkish modernization has been evolving a democratic way.

Keywords: modernization, democratization, authoritarianism, Turkey, European Union.

GİRİŞ

"(...) Komisyon uzun münakaşalardan sonra Türk harflerini mufassal olarak yazmakla kolay okunur bir yazı vücûda getirilmeyeceği kanaatine varmıştı. Fikrinde ısrar eden Enver Paşa bu karara kızdı ve fikrinin kabulünde ısrar etti. Hüseyin Cahit Bey Arap harfleri ayrı ayrı yazılır ise okunamayacağını ve ancak Latin harflerini almakla bunun mümkün olabileceğini ileri sürdü. Fakat Enver Paşa buna şiddetle muarızdı:

- Siz ister kabul edin, ister etmeyin, biz orduda bunu tatbik edeceğiz, kararımız kat'idir, dedi ve hiddetle elini masaya vurarak kalkıp gitti.

Komisyonunda soğuk bir hava esti. Azalar birbirlerinin yüzüne bakakaldılar. Celse tatil edildi. Öteden beri dostluğumuz olan Emrullah Efendi ile Nezaretten çıkarken önümüzdeki Perşembe toplanıp toplanmayacağımızı sordum:

- Ben artık gelmeyeceğim. Bunların dedüğü dedüktür, adamı darağacında elif gibi sallandırır, dedi. Alfabeler basıldı ve orduya dağıtıldı." (Arseven, 1993: 125).

D) OTORİTARİZM: MODERNLEŞMENİN ORTAK PAYDASI

Yukarıda aktardığımız ve İkinci Meşrutiyet devrinde gerçekleştirilen harf değişikliği¹ öncesinde yaşanan olay, Türk modernleşmesinin genel seyri için örneklemi bakımından önem taşıyor. Tüm modernleşme tarihi boyunca Türkiye'de toplumsal alanda gerçekleşen reformların neredeyse tamamında, yeri geldiğinde "hiddetle elini masaya vuran" bir otoritenin damgası vardır. Toplumsal ve siyasal projeleri yaşama geçiren hep o hiddetli el olmuştur; sahibi zaman zaman değişse de... Toplumsal gelişme ve ilerleme amacıyla otoriter yönetim anlayışının benimsenmesi, reformların demokratik bir şekilde müzakere edilmesini engellemiş ve hatta gereksiz kılmıştır.

Devletin modernleştirici rolü o denli baskındır ki, toplumun bu yolda kendiliğinden attığı adımların önü kesilir; süreç, siyasal otoritenin kontrolü ve belirleyiciliği altında yönetilir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak devletin temel karakteristik özelliklerinden birisi olarak görülen otoriter yönetim geleneği, klasik Osmanlı ataerkilliğinden tevarüs edilmiştir. Nitekim ataerkillik, “ezeli ve ebedi bir ‘doğru’ sistem tahayyülüne” dayanır ve toplumsal değişimi ancak bu sisteme yönlendirirse meşrû görür (Mağcupyan, 2000: 172). O halde toplumsal değişim, kendiliğinden işleyen değil, denetlenen ve yönlendirilen bir akışın sınırlarında kaldığı takdirde desteklenir. Burada genel olarak Osmanlı ile Cumhuriyet devlet adamlarının toplum tasavvurlarındaki farkla karşılaşıyoruz: “Osmanlı devleti müdahalesini yaptırmak yönünde değil de, *başka türlü yaptırmamak* yönünde kullanır” (İnsel, 2001: 34; vurgular İnsel’in). Modernleşme sürecinin Cumhuriyet dönemine rastlayan kesitinin yöneticileri ise bizzat “yaptıran, eyleyen” bir görüntü çizerler. Sonuçta siyasal iktidarın çekirdeğinde yer alan otoritarizmin kendisi Cumhuriyet tarafından aynen devralınır; ancak modernleşme ile başlayan kapsamındaki değişme de sürdürülür.

Örneğimizde Enver Paşa’nın sarahatle belirttiği gibi yapılması gereken, düşünölen ve istenen, daha doğrusu zaten yapılacak olan bellidir. Başka bir ifadeyle “gerekirse bazı kelleler gidecektir” ancak istenen değişiklik de gerçekleştirilecektir. Bu bakımdan Türk modernleşmesinin yöntemini “otoritarizm” olarak nitelemek hiç de yanlış olmayacaktır. Burada otoritarizm ifadesi ile anlatılmak istenen iktidar seçkinlerinin tasarladıkları reformları yaşama geçirirken, yöntem olarak baskı ve zorlamayı kullanmaları, toplumu “modernleştirme”yi (çağdaşlaştırmayı) “demokratikleşme”nin önüne yerleştirmeleri, hatta çoğunlukla onunla ikame etmeleridir. Bu açıdan diğer pek çok modernleşme deneyimi gibi, Türk modernleşmesi de bir “toplum mühendisliği” projesi olarak belirir. Toplumun ne istediğine (ya da ne istemediğine) bakılmaksızın, onu “modernleştirmek” için girişilecek hareketler, bir noktada zor ve baskının kullanılmasını meşrû kılacaktır. Üstelik bu bakış açısından yeniliklere karşı toplumsal direnç, hiç de kabul edilebilecek bir tutum oluşturmaz. Bu nedenle muhtemel bir direnç durumunda, projenin radikalleşmesi beklenebilecektir (Yayla, 2001: 99-100). Toplumun yenilikleri kabullenmeye yanaşmaması, bunların anlam ve mahiyetlerinin kavranamadığı; zira toplumun bu yetkinlikte olmadığı düşünöncesine götürmekte; dolayısıyla en baştaki temel varsayım sürekli olarak doğrulanmış olmaktadır.

II) “MODERNLEŞMENİN VAZGEÇİLEMEZLİĞİ” FİKRİ

Şimdi aynı örnekten hareketle meselenin bir başka boyutuna bakalım: Modernleşme güzergâhının ana hatlarını çizmek noktasında bu örneğin bizim için ayrı bir anlamı bulunmakta. Tıpkı harf değişikliğini tartışan komisyonun üyeleri gibi neredeyse tüm seçkinler, son üç yüz yıldır bu coğrafya üzerinde yolunda gitmeyen ya

da değiştirilmesi gereken bir şeylerin olduğunda hemfikiridir. Osmanlı İmparatorluğunda askerî başarısızlıklarla somutlaşan gerilemenin ayırına ilk varıldığında çözüm çabalarını yansıtan “layiha”larda “bozulma”nın sebebi olarak devletin köklerinin bulunduğu şeriat ilkelerinden uzaklaşılması gösterilirken,² modernleşme sürecinde genel temayül değişir.

Modernleşme sürecinin aydınları açısından teşhis ortaktır; ancak, tedavi için ortaya atılan reçeteler farklıdır. Bu süreçte devletin kurtarılması, bekâsı ya da “çağdaş uygarlık düzeyi”ne ulaşması modernleşme projesinin ardında yatan temel sebeplerdir. Toplumsal ve siyasal süreçleri karşılaştırma bakımından Batı bir gösterge olarak alınmakta, ülkenin içinde bulunduğu pozisyon Batı ile yapılan karşılaştırma sonunda ortaya konulmaktadır. Tüm göstergelerin Batı lehine bir görünüm sergilemesi, seçkinler nezdinde toplumsal istikamet konusunda bir fikir birliği yaratmaktadır. Sözü edilen fikir birliği, yaklaşık üç yüz yıllık modernleşme tarihimizin değişik evrelerinde farklı saiklerden beslenmiş ya da farklı gerekçelerle izah edilmiştir. Bu bağlamda aydınlar arasında “modernleşme”nin adeta bir zorunluluğun ürünü olduğuna yönelik geniş bir mutabakat bulunur. İzlenmesi gereken yolu “toplumsal tekamül”ün zorunlu sonucu olarak gören pozitivistlerin yanında, örneğin İslâmcı duruşundan herkesin haberdar olduğu Mehmet Akif [Ersoy] bile;

“Bakın mücâhid olan Garb’a şimdi bir kerre:

Havaya hükmediyor, kâni olmuyor yere.

Dönün de âtil olan Şark’ı seyredin; Ne geri!

Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri!” demekten kaçınmaz (Ersoy, 1997: 239).

Varolan yapı ve ilişkilerden açık bir hoşnutsuzluk ve değişim isteği tüm aydınların ortak çıkış noktası olarak belirir. Bundan dolayı aslında herkesin kafasında bir değişim projesi bulunmaktadır. Farklı olan, bu projenin ne ölçüde radikal bir tavırla yaşam geçirileceği, başka bir ifadeyle Batı’dan yapılacak iktibasların hangi unsurlarla sınırlı kalacağıdır. Tartışmaların etraflarında döndüğü kavramlar ise kültür ve medeniyettir. Akif isminde mücessem hale gelen “gelenekselci” kanat, “teknik” iktibasını yeterli görür ve “kültür ithali”ne karşı çıkarken Kılıçzade Hakkı [Kılıç] ve diğer Batıcılar kültür ve medeniyetin birbirlerinden ayrılamayacağını dolayısıyla bütüncül bir yaklaşım sergilenmesi gerektiğini söyler. Cumhuriyet idaresinin birbiri ardına uygulamaya soktuğu eğitimden harf değişikliğine geniş bir alanda cereyan eden değişim, Tarık Zafer Tunaya’nın “Cumhuriyet’in laboratuvarı” dediği II. Meşrutiyet döneminde tartışılmıştır. Daha sonraki süreçte İttihat ve Terakki yönetimi, Cumhuriyetten sonra birbiri ardına uygulamaya alınacak reformları yaşama geçirmek için pek çok girişimde bulunmuştur (Oran, 1999: 62). Cumhuriyetin başarısının altında yatan temel etmen, reform projelerinin yaşama geçirilmesinde olabildiğince radikal bir tavır izlemekten kaçınılmamasıdır. Osmanlı modernleşmesinin temel ilkesi olan,

reformların yavaş yavaş gerçekleştirilmesine dayalı “kaide-i tedric”in rafa kalkmasının zamanı gelmiştir. “Kaide-i tedric”in temel yararının toplumun aşama aşama yaşanan değişimleri özümsemesi ve içine girilen yeni ilişkiler ile hayat tarzlarını süreç içinde içselleştirmesi, başka bir ifadeyle reformların “yerli bir kisveye bürünmesi” olduğu söylenebilir (Türköne, 1994: 151). Oysa Atatürk kelimenin tam anlamıyla bir “devrimci”dir; Tanzimat ve sonrasında “evrimci” anlayışına tahammülü yoktur. Bu tavır, en iyi harf devrimi esnasında yaşanan gelişmelerde gözlenebilir. Harf devrimini getiren Kanunun Meclis’te kabul tarihi 3 Kasım 1928’dir ve Latin ve Arap alfabelerinin bir arada kullanılacağı bir geçiş süreci bile öngörülmeden 1 Ocak 1929’dan itibaren yalnızca Latin harfleri kullanılmaya başlanmıştır.

Modernleşme sürecinin aydınlarının zihniyetini anlamak bir anlamda oldukça kolaydır. Batı karşısında görelî “geri kalmışlık”, bu sorunun aşılmasını sağlayacak çözüm önerilerinin birbiri ardına serdedilmesini beraberinde getirir. Osmanlı’nın son iki yüz yılı, devamlı olarak devletin içinde bulunduğu durumdan kurtulmasını sağlayacak “kurtuluş reçeteleri”nin üretilmesine sahne olmuştur. Çabalar, askerî alan ve bununla bağlantılı olarak eğitim alanında yeni düzenlemeler yapılması ile başlar (Akyıldız, 2004: 18). Savaş meydanlarında birbiri ardına gelen başarısızlıklar öncelikle bu alanda bir yenilenmeye gidilmesinin gerekli olduğunu düşündürmüştür. Ancak askerî alanda yenilenmenin sadece “mesleki” bir karakter taşıması beklenemez. Zira askerlerin Batılı savaş tekniklerini özümseyip uygulayabilmeleri öncelikle bunları öğrenmelerini zorunlu kılar. Bu amaçla Sultan III. Mustafa tarafından 1773 yılında Baron de Tott’a *Mühendishane-i Bahri Hümayunu* kurdurulur. Bunu 1794 yılında açılan *Mühendishane-i Berri Hümayun* izler. Bu askerî okullar vasıtasıyla pozitivism Osmanlı topraklarına girerken devletin eğitim yoluyla yeni bir toplum tasarımı devam eder. Eğitimi (ya da eğitim eksikliğini) temel sorun olarak gören yaklaşım Osmanlı-Türk modernleşmesinin temel özelliklerinden birisidir. Hatta II. Abdulhamid zamanında “bile” aralarında pek çok kız okulu da bulunan onlarca ilk ve orta dereceli okul İmparatorluk topraklarında boy gösterir. Ancak Cengiz Aktar’ın belirttiği gibi bu durum İmparatorluğun ataerkil karakteri bakımından bir çelişki yaratır. Sivil ve askerî bürokraside yükselme yolunun eğitim kurumlarından geçmesi ataerkil ilişkilere dayalı geleneksel yapıda bir “gedik açılması” sonucunu doğurur (Aktar, 1993: 24). Aynı zamanda bu yeni seçkinlerin eğitim kurumlarında yüz yüze geldikleri pozitivism aracılığıyla dünyayı algılama tarzlarının değişmesi, İmparatorluğun meşrûiyet zemininin sorgulanmasına yol açar.

Modernleşme sürecinin ilk değil ama Cumhuriyete kadar en önemli adımları Tanzimat’ta atılır. Roderic H. Davison bu süreci, şu şekilde nitelendirmektedir: “Tanzimat devri, geniş çizgileri ile, Cumhuriyetin kökleşmesinden sonra tam meyvelerini vermeye başlayan bir fikir ve müesseseler tohumlarının ekilmiş olduğu bir devir olarak değerlendirilebilir.” (Davison, 1981: 29). Tanzimat, hukuksal açıdan İmparatorluğun geleneksel meşrûiyet anlayışının almaşığını arama çabaları bakımından

önemlidir; ancak belki de bundan daha önemli gelişme yönetim pratikleri açısından yaşanır. Tanzimat, II. Abdulhamid dönemindeki otuz üç yıllık, aslında hiç de kısa sayılamayacak kesintiye saymazsak, yönetimin fiilen bürokrasinin eline geçmesini beraberinde getirir. Öyle ki bu tarihten sonra Osmanlı-Türk modernleşmesinin sürükleyici gücü, çoğu Batılı tarzda eğitim veren okullardan yetişen, bürokratlar olacaktır (Göçek, 1999: 103). Türkiye’de bu geleneğin uzantısı olarak bürokrasinin yönetim mekanizması içindeki etkinliği son derece fazladır. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki genel otoriter-modernleştirici eğilim bürokrasinin gücünü destekleyen bir unsur olarak belirlemiştir. Cumhuriyet idaresinin toplum mühendisliği projesi bürokratlara normal demokratik ülkelerde görülenden daha fazla işlev yüklemiştir. Hatta Tek Parti döneminde siyaset ile bürokrasi arasında doğrudan bir ilişki kurulmuş ve valilerin CHP il başkanı olmasında en bariz örneği yaşandığı gibi bu iki alan birbirleriyle özdeşleşmiştir. Böylece bürokratlar kendilerini devletin asıl sahibi olarak görmeye başlamışlardır (Durgun, 2002: 202). Bu açıdan en sürekli iktidara bürokratlar sahiptir.

III) MODERNLEŞMENİN İDEOLOJİSİ: POZİTİVİZM

Modernleşmenin ideolojisi ise “pozitivizm”dir. Ülke sınırlarına askerî okullarla giren pozitivizm, “bilimin rehberliğinde” toplumsal örgütlenmenin en faydalı şeklini gösterme vaadindedir (Mardin, 1997: 190) ve toplumsal gelişimi doğrusal ve düz bir çizgi olarak görür. Bu açıdan pozitivizmin “düzen ve ilerleme”, daha doğrusu “düzen içinde ilerleme” (*progress in order*) fikri, hem Osmanlı dev adamları hem de Cumhuriyetin lider kadrosu için kritik bir öneme sahiptir (Timur, 1997: 104). Doğal bir yasa olduğu varsayılan, tek yönlü, doğrusal ve daha iyiye doğru gidişi ifade eden “ilerleme”nin kendiliğinden bir akışa bırakılmaması, aksine örgütlü ve kontrollü bir şekilde, yani “düzen içinde” gelişimi, tıpkı siyasal mirasımı devraldığı İttihat ve Terakki gibi Cumhuriyetin de hedefidir. Toplumsal yapının “bilimsel” ilkeler doğrultusunda oluşturulması ve yönetilmesi, rejimin toplumu şekillendirme amaçlı uygulamalarına gelecek itirazları peşinen engeller. Zira toplumsal yapının belirlenmesi uğraşısına giydirilen bilimsellik kisvesi, düzenlemelerin önlenemez ve kaçınılmaz olduğunu, bir zorunluluktan kaynaklandığını ima eder. Böylece toplum mühendisliği projelerini destekler ve meşrûlaştırır; bu yönüyle yönetim aygıtının başında bulunanlara ideolojik destek sağlar. Öte yandan toplumsal gelişmenin “tek istikamet”e işaret etmesi, elitlerin kontrolündeki siyasal iktidara gücünü pekiştirme imkanı tanır.

Alternatif gelişme yollarının baştan yadsınması, tek gerçek ilerleme yoluna götürecek elitleri takip etmenin zorunlu olmasını beraberinde getirir. Bu şekilde güçte merkezileşme sağlanır; dolayısıyla modernleşme projesinin tek elden yürütülebilmesi olağanlaşır. Pozitivizm devletin toplum üzerinde baskı kurarak toplumu biçimlendirmeye çalışmasının meşrû kılar; böylelikle değişimi “tek merkezli, homojen ve eşdüzeyli” bir yapı içinde kurgulayan Osmanlı ataerkilliğinin modernleşme sürecine

ve doğal olarak Cumhuriyet yönetimine aynen intikal etmesini beraberinde getirir (Mahçupyan, 1998: 61). Nitekim 19. yüzyılda İmparatorluğun filli yönetimini ele geçiren bürokratların öncelikli icraatlarından birinin, otoritenin merkezileşmesi amacına matuf olarak, âyanın iktidarının kırılması olduğu görülür (Aktar, 1993: 24). Tam bu noktada tek parti döneminin Ankara valisi Nevzat Tandoğan'ın ünlü sözünü hatırlayalım: "Komünizm gerekiyorsa onu da biz getiririz!" Tandoğan, tüm modernleşme sürecinde hâkim olan anlayışın çok basit bir ifadesini sunmaktadır adeta. Toplumsal değişim, tek bir merkezden yürütülecektir ve değişimin istikametine de o merkezi kontrol eden siyasal seçkinler karar verecektir. Bu bağlamda Osmanlı-Türk modernleşmesi, toplumun kendiliğinden çağdaşlaşması değil, devletin reformudur (Keyder, 2003: 183).

Kuşkusuz "değişim" ve "yenilenme" arzularının dile getirilmesi açısından Tanzimat dönemi milat değildir ve Osmanlı modernleşme girişimleri de Batı'nın karşılaştırmalı üstünlüğünün aniden fark edilmesinin yarattığı bir "şok" sonucu vuku bulmamıştır (Ortaylı, 1995: 9). Yukarıda kısa değindiğimiz gibi bu süreç, özellikle savaşlarda alınan yenilgilerin ardından "muzaffer" ve "mansur" ordunun savaş kaybetme nedenlerinin araştırılmasıyla başlar ve bu arayış, aydınları Batı medeniyetinin içinde bulunduğu konuma nasıl ulaştığının bulunmasının Osmanlı'ya inkırazdan kurtaracak formülün de keşfi anlamına geleceği düşüncesine götürür.

IV) MODERNLEŞME DİNAMİKLERİ

"Modernleşme" kavramı, modernleştirici seçkinlerin gözünde "Batılılaşma" ile özdeştir. Batı imgesi ise doğrudan ve yalnızca Avrupa'ya gönderme yapmaktadır (Köker, 1992: 151). O halde Batı'nın (Avrupa'nın) tarihsel evriminin aynen izlenmesi Türk devletini de "çağdaş uygarlık düzeyi"ne çıkaracaktır. İzlenecek düzgün ve çizgisel modernleşme sürecinden sonra Batı'yla eşit bir toplumsal ve siyasal yapılanmaya ulaşılabacağı düşünülür (Kasaba, 1999: 13). Ancak öncelikle yapılması gereken, girişilecek toplumsal yenilenme hareketlerini benimseyip kabullenecek bir kitle yaratılmasıdır. Tüm modernleşme tarihinde eğitim mevzuunun özgül ağırlığının bu denli yüksek olmasının nedeninin ardında "ergin olmayan" bir toplum tasavvuru yatar. Kant'ın aydınlanmayı, "ergin olmama durumundan kurtulma hâli" olarak nitelediği hatırlanığında Türk modernleşmesinin Cumhuriyet dönemine denk gelen bölümüne "Türk Aydınlanması" denilmesinin sebebi anlaşılır.³ Buna göre geniş kitleler, kendileri için iyi ve doğru olanın ne olduğuna karar verecek yetkinliğe erişemedikleri için onları "doğru yol"a sevk edecek güçlere ihtiyaçları vardır. Halk henüz ergin olmadığına göre, halkın ne istediğine, talep ve beklentilerine bakılmaksızın çizilen yolda gitmek kaçınılmaz olarak görülmüştür ve bu da "aydın despotizmi"nden başka bir şey değildir (Tunçay, 1999: 335). Dönemin otoriter uygulamaları, gerçekleştirilen yapısal değişikliklerin sorgulanmasını ya da en azından uygulamaya geçirilmeden evvel tartışılmasını engeller. Böylece toplum ile Kemalist seçkinlerin

kontrolünde olan rejim arasındaki mesafe, bazı durumlarda gerilimli ilişkiler yaratacak kadar açıdır. Aynı paradigma kurduğu “çağdaşlık/gericilik” antagonizması aracılığıyla modernleşme karşıtı söylemi olumsuzlar ve bir anlamda tarih dışı olarak gösterir.

Tekrar eğitim konusuna dönelim: Söylediğimiz gibi modernleşmenin itici gücünü eğitim kurumları oluşturur. Türk modernleşmesi, bir bakıma Batılı tarzda eğitim veren okulların açılmasıyla başlamış ve bunların sayılarının artırılması ile hız kazanmıştır. Cumhuriyet rejimi aynı eğilimi, hızlandırarak sürdürür. Cumhuriyetin ilk önemli reformlarından birisi *Tevhid-i Tedrisat Kanunu*'nun çıkarılmasıdır. Bu kanun aracılığıyla tüm eğitim kurumları, devletin denetimi altına girmiş ve böylece monist karakterli eğitim sistemi aracılığıyla Cumhuriyet idaresinin normlarını içselleştirmiş bireyler olarak toplumsal hayata katılacak bir kitle biçimlendirilmeye başlanmıştır (Kaplan, 1999: 397). Bu açıdan “okul”un Althusserci anlamda “devletin ideolojik aygıtı” biçimini alması kaçınılmazdır (Althusser, 1994: 43-44). Okulda egemen ideolojinin temel öğeleri sürekli tekrarlanarak öğrencilerin kafasına yerleştirilir. Böylece saygı ve itaat kültürünü içselleştirmiş yurttaşların yaratılması yönünde önemli bir adım atılmış olur. “Öğretmen” mitinin rejim nezdinde aşırı olumlayıcı anlamı bu çerçevede anlamlıdır. Öğretmenler, Cumhuriyet rejiminin gözünde “ideoloji taşıyıcısı” olmak gibi bir işleve sahiptir. Atatürk'ün “Öğretmenler! Yeni nesil sizin eseriniz olacaktır” sözü, *Tevhid-i Tedrisat* sonrasında eğitimde dinsel öğelerin ayıklanmasıyla beraber pozitivist bir bilim anlayışı çerçevesinde öğretmenlere yüklenen toplumu bilinçlendirme ve aydınlatma görevlerine gönderme yapar.

Öte yandan bu yaklaşımın en önemli sonucu, modernliği iç ve dış etmenler, toplumsal ve siyasal koşullar doğrultusunda kendiliğinden işleyen bir “süreç” olmaktan çıkarması ve toplumu modernleştirme işlevini görev olarak üstlenmiş seçkinlerin kapsam ve sınırlarını çizdiği bir “çerçeve” haline getirmesidir (Mahçupyan, 2000: 189). Modernlik, sınırları belli, bu tür bir kalıp olarak kurgulandığında, çizilen sınırların dışına çıkılması, en azından projeyi çizenlerin ezberlerini bozacak ve farklı yönelimlere karşı refleksif tepkiler geliştirmelerine yol açacaktır. Türkiye tecrübesinde bu durumun yarattığı ilk sorun, “anlama” ya da “çözümleme” gibi makul ve muktedirler açısından rasyonel çözümlerin yerine “bastırma”nın bir yöntem olarak benimsenmesidir. Örneğin Cumhuriyetin ilk yıllarında İstiklal Mahkemelerinin sürekli olarak teyakuz halinde tutulması, seçilen yöntemin uygulanmasındaki kesin kararlılığı gösterir. Atatürk, *Nutuk*'ta 1925'te çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu ile İstiklal Mahkemelerini “milletin medenî ve içtimâî inkişafı”nın araçları olarak niteler (Atatürk, 1999: 1190). Kuşkusuz İstiklal Mahkemeleri, “karşı devrim” güçlerini basturmaya yönelik özgün bir tarihsel model değildir. Ancak Türkiye deneyiminde reformların kalıcı kılınması için “mukavemet ve irtica unsurları”nın devre dışı bırakılmasında oldukça işlevsel olmuşlardır. Bu mahkemelerde sanıklara avukat tutma hakkının bile tanınmaması ya da en azından bu konuda hâkimlere keyfî davranabilme imkanı verilmesi muhalefet

güçlerini susturma noktasında İstiklal Mahkemelerinin işlevini gösterir (Tunçay, 1999: 174).

Özellikle Cumhuriyet döneminde reform girişimlerinin en büyük destekçisi ordudur. Bu durum ordunun siyaset içindeki ağırlığını artırıcı bir etki yaratır. 1925'te "Paşaların tasfiyesi"nden sonra tam anlamıyla "Mustafa Kemal'in ordusu" görünümü kazanan Silahlı Kuvvetler, devrimin gönüllü bekçisi durumuna gelmiştir. Atatürk'ün cumhurbaşkanı olduğu süreçte Genelkurmay Başkanlığı yapan Fevzi Çakmak tüm reformlara destek vermiş; Atatürk'e ve Cumhuriyete her zaman bağlılık sergilemiştir. Buna karşılık Çakmak'ın ordu yönetiminde geniş bir özerkliğe sahip olduğu görülür. İnönü'nün cumhurbaşkanlığı devrinde Çakmak ekibi tasfiye edilir; ancak, ordunun konumu değişmez (Özdağ, 1991: 119-121). 1960'dan başlamak üzere gerçekleştirilen bir dizi askerî müdahalenin temel gerekçesi, siyasal iktidarların "Cumhuriyetin temel ilkeleri"nden ayrılmaları nedeniyle rejimin tehlikeye düşmesi olarak gösterilir. Ordunun bu ilkeleri korumak adına attığı bu adımlar, Murat Belge'nin tespitiyle Silahlı Kuvvetleri "en doğru Atatürkçü" haline getirir (Belge, 2003: 40). Silahlı Kuvvetler, tüm darbelerde İç Hizmetler Kanununun kendisine verdiği rejimi "kollamak ve korumak" görevini ifa etmektedir (Beriş, 2003a: 437). Dolayısıyla Ordu, statükonun korunması yönünde okulla beraber en fazla işlevi olan kurumdur. Bu amaçla, potansiyel tehlikenin büyüdüğünün düşünüldüğü anda harekete geçilmekte ve siyasal iktidar, doğrudan ya da dolaylı şekilde etkilenecek "yola getirilmeye" çalışılmaktadır. Ancak ordunun rolü sadece bununla sınırla kalmaz. Zorunlu askerlik hizmeti, örneğin bu süre boyunca okuma-yazma bilmeyen askerlere okuma-yazma öğretme görevinin yüklenilmesi, ordunun ideoloji taşıyıcısı olarak rejim için taşıdığı önemi artırır. Tüm bu etkenler, orduyu siyasî hesaplarda daima dikkate alınması gereken bir unsur haline getirmiş; 1960, 1971, 1973, 1980 ve son olarak 1997 tarihlerinde Ordu, doğrudan ya da dolaylı müdahaleler aracılığıyla siyasal iktidarın değişmesine neden olmuştur. Aynı süreçte sivil siyasetçilere karşı daima bir güvensizlik sergilenmiş, bir anlamda "zinde güçler"in devamlı tetikte olduğunun altının çizilmesine özen gösterilmiştir.

Ordunun siyasal yaşam üzerindeki etkisi salt müdahalelerle sınırlı kalmaz. Türkiye'nin "iç ve dış düşmanları"nın belirlendiği "Millî Güvenlik Siyaset Belgesi"ni hazırlama görevi, hukuken siyasal otoriteye ait olmasına rağmen tehdit algılamalarını içeren bu belge, fiilen Genelkurmay Başkanlığı ve Millî Güvenlik Kurulunun ortak çalışmasıyla ortaya çıkmaktadır. Anayasaya göre hükümetin genel siyasetinin yürütülmesinden sorumlu olan Başbakan kendisine sunulan bu belgeyi imzalamakla aynı zamanda "Millî Askerî Stratejik Konsept"in (MASK) hazırlanması talimatını da vermiş olmaktadır. MASK da aynı şekilde askerler tarafından hazırlanmakta, Yüksek Askerî Şura'da görüşüldükten sonra Başbakan'ın onayıyla yürürlüğe girmektedir. Burada asıl dikkat çeken nokta MASK'ın sadece dış tehditlerin değil, devlete ve rejime yönelik iç tehditlerin de adresini göstermesidir (Bayramoğlu, 2002: 43). Dolayısıyla siyasal iktidarın sorumluluk alanında bulunan bir edim fiilen askerî otoriteye bırakılmış

olmaktadır. Kaldı gerek Cumhuriyetin kurulmasında oynadığı rol, gerekse resmi ideolojinin ve vatanın sahipliği misyonlarını yüklenmesi orduyu doğal bir iktidar odağı ve siyasetçilerin almaşığı haline getirmektedir (Mahçupyan, 2000: 207).

Türk modernleşmesi ve bu sürecin Cumhuriyete tekabül eden uğrağının ideolojisi Kemalizm kendi amacını “geri kalmış” bir toplumu “çağdaş uygarlık düzeyi”ne ulaştırmak olarak gösterir. “Nesnel dünyayı elverişli bilimsel yöntemlerle bilebilme olanağına kavuşmuş ‘eğitilmiş’ insanların toplum yönetimine egemen olmalarını arzulamak” bu yaklaşımın doğal uzantısı olarak görülür (Köker, 1995: 223). Burada reformların toplumsal tekabuliyetinin aranmaması ergin olmayan bir toplumun içinde bulunduğu koşullar nedeniyle önemini kavrayamayacağı düşüncesiyle ikna edilmeye yanaşılmaması (Tunçay, 2002) demokrasi ve özgürlüğün temel bir sorunsal olarak görülmemesi sonucunu doğurmuştur. Hatta bu süreçte öncelik iktisadî kalkınmada olduğu için otoriter yönetim anlayışı hiçbir şekilde olumsuzlanmaz; aksine hızlı kalkınmanın itici güçlerinden biri olarak gösterilir ve böylece bir tür pragmatizmle açıklanır (Beriş, 2003b: 36). Böylelikle toplum kalkınmasını temel hedef olarak alan otoriter yönetim anlayışı yapılaşmış, otoritarizm bir “devlet geleneği” olarak süregelen hale gelmiştir. Türkiye’nin Avrupa Birliği üyesi olmak için attığı adımlar ise bu yönetim anlayışının artık değişmeye başlayacağını göstermektedir (Keyman ve İçduygu, 2003: 224).

V) TÜRK MODERNLEŞMESİNİN YENİ UĞRAĞI: AVRUPA BİRLİĞİ

Son dönemde, Türkiye’de siyasal tartışmaların odağında Avrupa Birliğine üyelik meselesi vardı. Aslında Türkiye için bu sürecin yeni başlamadığı herkes tarafından biliniyor. Adalet ve Kalkınma Partisinin (AKP) girişimleriyle, 1987 yılında Özal hükümeti tarafından o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğuna tam üye olmak için atılan adımların meyvesi alınıyor bir bakıma. Dahası Türkiye’nin “tek bir Avrupa”nın parçası olmak için attığı adımlar, AB’nin temellerini oluşturan Avrupa Kömür ve Çelik Birliği yıllarına dek gidiyor. Zaten bugün yürütülen üyelik müzakerelerinin arkasında mezkûr Birlikle imzalanan 1 Aralık 1964 yürürlük tarihli Ankara Anlaşması var. Ancak o tarihten bu yana köprünün altından çok suların aktığı da gerçek. Ekonomik güdülerden yola çıkan Avrupalı ülkeler, AB projesinde ortak bir siyasal ve kültürel yapılanma oluşturabileceklerinin ayırına vardılar. Kuşkusuz bunda Birlik üyesi ülkelerin karşılıklı ilişkilerinden doğan iç gelişim süreci kadar dünyadaki konjonktürün de etkisi bulunmakta (Çelebi, 2002: 46). Aynı şekilde, bu durum üzerinde Soğuk Savaşın sona ermesinin de önemli bir etkisinin bulunduğu söylenebilir. Bu bağlamda Ahmet Davutoğlu’nun tespitiyle, Soğuk Savaşın sona ermesinin belki de en çarpıcı sonuçlarından birisi Avrupa kıtasının bütün boyutları ile tarih sahnesine geri dönüşüdür (Davutoğlu, 2001: 201). Ancak Avrupa’nın II. Dünya Savaşı deneyiminden çıkan dersle demokrasi, özgürlük ve insan haklarını temeline yerleştiren bir değerler

skalası oluşturduğu ve hukuksal ilkelerini bu değerler ekseninde oluşturduğu dikkat çekiyor.

AB'yi işbirliği ve ortaklık alanlarını genişletmeye ve bunun yanında daha fazla ülkeyi içine almaya iten temel güdü, projenin özellikle ekonomik açıdan oldukça başarılı bir performans sergilemesi. AB'nin asıl önemli başarısı ise iktisadî sahada yaşanmıştır. Birliğin yarattığı katma değerin devletlerin tek tek sahip oldukları iktisadî büyüklüğün basit toplamından çok daha büyük olduğu açıktır. Birliğin iktisadî potansiyeli ağır topları bir yana, Portekiz, İspanya Yunanistan gibi sonradan Birlik üyesi olan ülkelerin ekonomilerinin tahmin edilenin üzerinde büyümesinde etkili olmuştur. Zaten Türkiye'nin AB üyeliği üzerindeki asıl ısrarı, siyasal ya da kültürel açıdan "tek bir Avrupa" idealinden ziyade Birlik üyeliğinin sunacağı iktisadî imkanlardan kaynaklanıyor.

Avrupa Birliği'nin iktisadî başarısının Birliğe genişleme ve büyüme perspektifi sunması, Avrupa'da barışın ve istikrarın korunmasına da önemli ölçüde katkıda bulunuyor. Birlik üyeleri, ABD'nin Irak işgalinde somut olarak görüldüğu gibi özellikle uluslararası siyasalar konusunda her zaman bütünselik bir hareket tarzı gösteremeseler bile Avrupa'daki geleneksel düşmanlıkları törpüleyen ve temellerinin atıldığı yıllardan bu yana Eski Kıta'da barış ortamı yaratan AB'nin siyasal açıdan başarılı bir görüntü çizdiği söylenebilir. Doğu Bloğu'nun çözülmesinden sonra Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerinin demokrasiye ve piyasa ekonomisine geçişlerinin gayet hızlı bir seyir izlemesi Birlik üyelerinin kendilerine bu yönde verdiği destekle doğrudan bağlantılı. Bu ülkelerin uzun süren totaliter yönetimlerin ardından geçmişleriyle hesaplaşmaktan da kaçınmayarak kısa bir zaman dilimde demokrasiye geçmeleri ve AB üyeliğinin ön koşulu durumunda bulunan Kopenhag Kriterlerine uyum sağlayabilmeleri üyeliklerini kolay kıldı (Aktar, 2003: 26). Bu ülkelerin örneğin kendileri ile aynı tarihlerde bağımsızlıklarına kavuşan Orta Asya ülkeleri ile kıyaslandıklarında demokrasiye geçiş ve özgürlüklerin güvence altına konularında oldukça başarılı imtihanlar verdikleri de açıktır.

Bütünselik bir Avrupa fikrinin mümkün görülmesinde Birlik üyesi ülkelerin ortak bir kültürel arka planlarının bulunması gözden kaçırılmayacak bir gerçektir. Bu kültürel arka planda Hıristiyanlığın önemlilerden biri olduğu, ancak Birlik üyesi ülkelerin laik kimliklerinden ötürü asıl vurgunun anayasal yurttaşlığa dayalı, daha genel ve evrensel bir anlayışa yapıldığı görülüyor. Bu bağlamda AB'nin temelinde coğrafî, kültürel, ırksal ve dinsel öğeler aramak yerine bu temeli ortak, laik bir hukuk kültürüne dayandırmak daha makûl bir çözüm gibi görünüyor (Çelebi, 2002: 52).⁴ Zaten AB içinde Türkiye'nin Birliğe üye olmasından yana olanların temel argümanları da bu bakış açısından kaynaklanıyor. Diğer üye ülkelerden yukarıda sayılan tüm unsurlar bakımından farklı olan Türkiye'nin üyeliğe kabulü AB'nin temellerinde somut ölçütlere dayalı normatif ilkelere başka bir şey bulunmadığını gösterecek. AB içinde

Türkiye'nin üyeliğine en sıcak bakan siyasal grupların Sosyalistler ve Yeşiller olması bu çerçevede anlam taşıyor.

Öte yandan Avrupa Birliği'ne katılım süreci, Türk modernleşmesinde yeni ve özgün bir uğrağa gelindiğine işaret ediyor. Aslında AB'ye üyelik süreci, Türk modernleşmesinin paradokslarından çok da bağımsız bir çizgi izlememekte. Üç yüz yıllık modernleşme tarihinde toplumsal değişimin yönünün tüzel düzenlemeler aracılığıyla çizilebileceği, başka bir ifadeyle siyasal reformlar aracılığıyla toplumsal alanın tüm boyutlarıyla belirlenebileceği düşüncesi hâkim olmuştur. Bu açıdan bakıldığında AB'ye üyelik yolunda yaşanan gelişmelerin yukarıda Türk modernleşmesinin temel yöntemi olarak gösterdiğimiz "toplum mühendisliği"nin tekrar karşımıza çıkması olduğu söylenebilir. Türk hukuk sistemine AB normlarının yerleştirilmesi Türkiye'nin üyeliği için kaçınılmaz bir zorunluluk olarak beliriyor. Bu düzenlemelerin pek çoğunun daha özgürlükçü, insan hakları ve hukuk devleti ideallerini yansıtan bir içeriğe sahip oldukları açıktır. Ancak yine modernleştirici bir otorite tarafından normatif düzenlemeler aracılığıyla "daha iyi bir toplum" idealinin peşinde koşulması bu sahneleri daha önce de gördüğümüz hissini uyandırmakta. Bu durum ilk bakışta meselenin olumsuz tarafını oluşturuyor.

Ancak aynı meselenin bir de olumlu tarafı var. Toplumsal yaşamı değiştirme işini yasalara havale etme işi, AB'ye üyelik sürecinde daha farklı bir işlev görmekte (Zakaria, 2003: 80). AB itkisiyle birbiri ardına Meclisten geçirilen düzenlemelerin daha demokratik ve daha özgürlükçü bir siyasal ve toplumsal yapılanma idealinden beslendiğini inkar edemeyiz. Bu bağlamda Türkiye'nin 17 Aralık 2004 günü müzakere tarihi almasını sağlayan düzenlemelerin Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılmasından Millî Güvenlik Kurulu'nda asker ağırlığının azaltılmasına; gözaltı sürelerinin kısaltılmasından idam cezasının savaş dönemleriyle sınırlanmasına; siyasi parti kapatma zorlaştırılırken dernek kurma ve kurulu derneklere üye olma hakkının genişletilmesine dek uzanan bir dizi demokratik normu içerdiği unutulmamalı⁵ (Derviş vd, 2004: 30-31). Aynı şekilde AB sürecinin çoktandır tartışılan, ancak hayata geçirilmesi sürekli olarak ertelenen kamu yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirlik anlayışlarının yerleşmesi, demokrasi ve özgürlüğe ilişkin değer ve ilkelerin yapılaşması açısından önemli bir zemin teşkil ettiği gerçektir. Gerçekten de bugüne kadar çeşitli gerekçelerle (ya da daha doğru bir ifadeyle "bahane"lerle) ihmal edilen demokratikleşme ve özgürleşme perspektifi, özellikle 58 ve 59. hükümetlerin AB üyeliğine yönelik çabalarıyla öncelikli bir konum kazandı.

VI) AB-TÜRKİYE GERİLİMLİ BİR İLİŞKİ

Burada ironik olan AB konusunda en kararlı adımların "millî görüş" geleneğinden gelen bir Parti ve onun başbakanları Gül ve Erdoğan ve tarafından atılmasıdır. Kuşkusuz AKP hükümetlerinin selefi durumunda bulunan DSP-MHP-ANAP koalisyonu Nisan 2001'de çıkarılan "Ulusal Program" ve aynı yılın Ekim

ayında Anayasa yapılan 34 değişlikle AB üyeliğinin Türkiye için bir “devlet politikası” haline geldiğini göstermişti. 3 Kasım 2002 seçimlerinde tek başına iktidara gelmeye yetecek bir oy oranına ulaşan AKP, Aralık 2002’de Kopenhag’da gerçekleştirilen Avrupa Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde ortaya çıkan üç adet “Uyum Paketi”nin içerdiği siyasi koşulları yerine getirme yükümlülüğü ile karşı karşıya kaldı. AKP, Kopenhag siyasi kriterlerinin içerdiği hususları karşılamak üzere 2003 ve 2004 yılında bir dizi reform paketini uygulamaya geçirdi. Bu bağlamda 2002 yılında Türkiye’den iki yıllık bir periyotta istenen koşulların tamamı yerine getirilmiş oldu. Tüm çabaların karşılığı 17 Aralık 2004 tarihinde AB’nin Türkiye ile üyelik müzakerelerine 3 Ekim 2005 tarihinde başlanacağını açıklamayıdı.

Türkiye’nin tam üyeliği için muhtemelen en az on yıllık bir süre geçmesi gerekirken AB içinde pek çok grubun buna sıcak bakmaması, hatta Ahmet İnsel’in tespitiyle üyelik konusunda henüz başvurusu bile olmayan Ukrayna’nın dahi AB üyeliği için Türkiye’den daha şanslı olması (İnsel, 2004), Birliğin en az iktisadi ve siyasi yüzü kadar etkili bir kültürel boyuta sahip olduğunun en açık işareti olarak kabul edilebilir. Örneğin Türkiye’nin üyeliğini savunan İngiltere Başbakanı Tony Blair’in Türkiye’nin AB’ye üye olmasının “medeniyetler çatışması”nı yanlışlayacağı tezi bile aslında kültürel farklılığın altının çizilmesine dayanıyor. Türkiye’nin üyeliğine karşı çıkan Avrupalı sağ partilerde ise kültürel farklılık olgusu aleni ya da zımni olarak daha çok işleniyor. Oysa AB’nin hukuksal bir öze sahip, aranan kriterleri taşıyan tüm ülkelerin eşit statüde üye olabileceği bir yapılanma olarak görülmesi, farklılık ve kültürel çeşitliliğe dayalı bu tezleri geçersiz kılarken Birlik üyeleri nezdinde ve adalet ile nesnelliliği ölçüt alan yaklaşımların muteber olduğunu gösterecek.

AB’nin Türkiye’ye yönelik çekinceli tavrının, belirttiğimiz iç dinamiklerin dışında, Türkiye ile ilgili daha objektif sorunlara dayalı bir yüzünün bulunduğu da açık. Yukarıda belirttiğimiz gibi tüm Doğu Avrupa ülkeleri demokratikleşme yolunda önemli adımlar attıkları ve kısa sürede demokrasiyi yapısalılaştırdıkları halde altmış yıla yakın bir demokrasi mazisi bulunan Türkiye’de hâlâ pek çok sorunun yaşandığı inkar edilemeyecek bir gerçek. Ordunun siyasal hayat üzerindeki olağanüstü etkisi, Bankalar krizinde yaşandığı gibi yolsuzluğun ve politik yozlaşmanın önemli boyutlara ulaşması, Ermeni tehciri gibi tarihsel ve siyasal sorunlar karşısında soğukkanlı ve analitik bir tartışma düzlemi oluşturma yerine milliyetçi bir tepkisellik sergilenmesi AB cephesinden bakıldığında Türkiye için olumsuz puanlar olarak görülebilir. Bunun yanında Türkiye’nin üyeliğe kabulü hâlinde nüfus açısından en büyük ikinci ülke pozisyonuna gelecek olması, işsizlik oranının yüksekliği, kentleşme oranının AB ortalamasının hayli altında kalması, Türk ekonomisinin istikrarlı bir grafik sergileyememesi Birliğin ağır toplarının Türkiye’nin üyeliği konusundaki iktisadi çekinceleri arasında yer alıyor.

Öte yandan Türkiye’nin üyeliği için ABD’nin harcadığı olağandışı çaba, AB nezdinde Türkiye’nin aslında bir “truva atı” olduğu yönünde kaygılar yaratıyor

(Keyder, 2003: 227). Kopenhag Zirvesi esnasında Türkiye'ye en çok destek veren ülkenin ABD ile ilişkileri herkes tarafından çok iyi bilinen İngiltere olması, bu görüşü destekleyen iyi bir örnek. Dolayısıyla AB cephesinden bakıldığında Türkiye'nin üyeliği sorununa ihtiyatla bakılması için yeterince sebep var gibi görünüyor.

Bunun karşısında ise büyüme eğilimiyle ve yetmiş milyonluk bir pazar olarak Türkiye'nin AB için de önemli bir ekonomik potansiyel yarattığı görüşü var. Ancak bundan daha önemlisi Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan kapı olması ve Karadeniz havzasındaki konumu hem siyasî hem de iktisadî açıdan AB açısından oldukça önem arz ediyor. Avrupa hinterlandının Türkiye'yi kapsayacak şekilde genişlemesi, AB'yi Ortadoğu ve Hazar bölgesinin petrol ve doğalgaz tedarikçilerine yaklaştıracığı gibi buradan taşınacak enerji kaynakları için güvenli ve istikrarlı bir yol yaratacak (Derviş vd, 2004: 65). Bu nedenle AB için Türkiye'nin üyeliğe kabul edilmesinin stratejik bir tercih olacağı rahatlıkla ileri sürülebilir. Buradan hareketle aslında Türkiye'yi AB üyesi olmaya itene benzer saiklerin Avrupa ülkeleri için de geçerli olduğu söylenebilir.

SONUÇLAR

Türkiye'de AB üyeliğinin çok yönlü olarak tartışılmadığı, hatta ciddi bir AB aleyhtarı muhalefet hareketinin bulunmadığı göze çarpıyor. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarının son dönemde sergilediği çabayı en fazla eleştiren partiler olan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Doğru Yol Partisi'nin (DYP) kendi iktidarları döneminde üyelik yanlısı bir tutum benimsemeleri, ana muhalefet Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) AB müktesebatına uyum için çıkarılan düzenlemelerin çoğuna onay vermesi siyasal platformda AB üyeliğinin kaçınılmaz bir olgu olarak görüldüğünü hissettiriyor. Esasında muhalefet partileri temelde Türkiye'nin AB üyeliğine değil, iktidarın "teslimiyetçi" olarak niteledikleri siyasalarına karşı çıkıyorlar. AB karşıtı olarak görülen diğer bazı grupların tepkiselliğinin ise yine AB'ye değil, aslında sürecin "millî görüş" kökenli yürütücüsü AKP'ye yönelik olduğu seziliyor. Bu durum Türkiye'nin AB üyeliğinin muhtemel etki ve sonuçlarının sağlıklı bir çözümlemeye tabi tutulmasını, böylece üyelik konusunda rasyonel ve gerçekçi bir tavır takınılmasını engelliyor. Bundan dolayı AB karşıtı ya da yanlısı olmanın daha çok carî siyasal koşullarla ilgili olması ve ciddi, tutarlı tezlerle açıklanma ihtiyacının hissedilmemesi geleceğe yönelik öngörüler konusunda ciddi bir boşluk yaratmakta.

Tüm bu sorunlara rağmen AB üyeliğinin Türkiye için siyasal bir dönüşüme yol açacağı ve yerleşik siyaset anlayışında bir kırılmayı beraberinde getireceği daha üyelik sürecinin başlaması ile kendisini gösteriyor. Otoriter devlet yapısının demokratikleşmesi için gidilen yasal düzenlemeler özgürlük, demokrasi ve insan hakları gibi değerlerin yapısallaşması, otoritarizmi sürekli olarak yeniden üreten mekanizmaların tedricen ortadan kalkması için anlam ifade etmekte. Aynı süreç bir "toplum mühendisliği" projesinin aşamaları olarak algılanabilse de gerçekte durumun böyle olmadığı, aksine insan haklarının bireysel özgürlüklerin güvence altına alındığı,

özgürlük alanlarının genişletildiği bir ortamın toplumsal yaşamın kendiliğinden değişiminin önünü açacağı, böylece müdahale araçlarının devreye girmesini engelleyeceği, dolayısıyla Cumhuriyetin “demokrasi” ile ilişkisini olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir.

SONNOTLAR

¹ İkinci Meşrutiyet döneminde oluşan özgürlükçü ortamda kullanılan harflerin değişmesi meselesi de yoğunlukla tartışıldı. Bu süreçte harflerin ayrı yazılmasına ve sesli harflerin bol kullanılmasına dayanan “hurûf-u munfasıla” sistemi ağırlık kazandı. (Klasik Osmanlıcada harfler –birkaç istisna dışında- birleşik yazılır; her harf kelimenin başında, ortasında ve sonunda farklı şekiller alır. Sesli harfler genellikle gösterilmez. Sözelimi “e” sesi kelime içinde harf olarak hemen hiç geçmez. Hurûf-u Munfasıla sistemiyle harfler ayrı yazılmakta ve sesliler kelime içinde eski sisteme göre daha yoğun şekilde gösterilmektedir.) Enver Paşa ile gündeme gelmemekle beraber onun zamanında uygulama alanı bulan ve bu nedenle “Enverî Yazı, Enver Paşa İmlası” ya da “Ordu Elifbasi” da denilen hurûf-u munfasıla, I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla iletişim kanallarında güçlük yaratacağı gerekçesiyle uygulamadan kaldırılmıştır (Ortaylı, 1998: 81).

¹ Örneğin bkz. (Koçi Bey, 1997 [1631]: 4).

¹ Bu konuda olumlu bakış açısına sahip bir örnek için bkz. (Akşin, 1998: 207-208); eleştirel bir değerlendirme için bkz. (Parla, 2002).

¹ AB Anayasa Taslağının “Birlik’in Değerleri” başlıklı 2. maddesi AB’nin “insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukuk devleti ve insan haklarına saygı” değerleri üzerine kurulu olduğunu belirtir. Yine aynı maddeye göre “[b]u değerler, çoğulcu, hoşgörüllü, adil, dayanışmacı ve ayırım gözetmeyen bir toplumdaki Üye Devletlerin hepsi için ortaktır.” (Avrupa Konvansiyonu, 2003: 9).

¹ Bu süreçte yaşama geçirilen diğer bazı önemli tüzel düzenlemeler, Terörle Mücadele Kanunu’nun 8. maddesinin kaldırılmasıyla düşünce ve ifade özgürlüğünün genişletilmesi; Siyasi Partiler Kanunu’nda yapılan değerşikliklerle parti kapatmanın zorlaştırılması; dernek kurma prosedürlerinin azaltılması, azınlık vakıflarının mal edinmelerine imkan tanınmasıdır (Derviş vd, 2004: 33-34)

KAYNAKÇA

AKŞİN, Sina (1998), *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi (1789-1980)*, 3. Baskı, İmaj Yayınları, Ankara.

AKTAR, Cengiz (1993), *Türkiye'nin Batılılaştırılması*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

AKTAR, Cengiz (2003), *Avrupa Okumaları*, Kanat Yayınları, İstanbul.

AKYILDIZ, Ali (2004), *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul.

ALTHUSSER, Louis (1994), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (çev.) M. Alp-M. Özışık, İletişim Yayınları, İstanbul.

ARSEVEN, Celal Esad (1993), *Sanat ve Siyaset Hatıralarım*, (Yay. haz.) E. Işın, İletişim Yayınları, İstanbul.

ATATÜRK, Mustafa Kemal (1999), *Nutuk: Cilt 2, 4. Baskı*, T.T.K. Yayınları, Ankara.

AVRUPA KONVANSİYONU, *Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı*, Avrupa Toplulukları Resmi Yayınlar Dairesi, Lüksembourg, 2003.

BAYRAMOĞLU, Ali (2002), "Asker ve Siyaset", *Birikim*, sayı 160-161, Ağustos-Eylül 2002.

BELGE, Murat (2003), "Muhafazakârlık Üzerine", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 5/ Muhafazakârlık*, (ed.) A. Çiğdem, İletişim Yayınları, İstanbul.

BERİŞ, Hamit Emrah (2003a), "Ordu ve Siyaset", *Siyaset*, (ed.) M.Türküne, Lotus Yayınları, Ankara.

BERİŞ, Hamit Emrah (2003b), "Otoritarizm Kıskaçında Özgürlük", *Birikim*, sayı 173, Eylül 2003.

ÇELEBİ, Aykut (2002), *Avrupa: Halkların Siyasal Birliği*, Metis Yayınları, İstanbul.

DAVİSON, Roderic H. (1981), "Atatürk'ün Siyasi Reformları ve Tanzimat", *Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si*, TOBB Yayınları, Ankara.

DAVUTOĞLU, Ahmet (2001), *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 5. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul.

DURGUN, Şenol (2002), "Statist Political Tradition of Turkey in Retroperspective", *G.Ü.İ.B.F.D.*, Cilt 4, sayı 1.

DERVİŞ, Kemal ve diğerleri (2004), *Çağdaş Türkiye'nin Avrupa Dönüşümü*, (çev.) Entra Dil Hizmetleri, Doğan Kitap, İstanbul.

ERSOY, Mehmet Akif (1997), *Safahat*, Akçağ Yayınları, Ankara.

GÖÇEK, Fatma Müge (1999), *Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü: Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişme*, Ayraç Yayınları, Ankara.

İNSEL, Ahmet (2001), *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, İletişim Yayınları, İstanbul.

İNSEL, Ahmet (2004), "Ayrıcalıklı Ortaklık ve İçimizdeki Öteki", *Radikal İki*, 12.12.2004

KAPLAN, İsmail (1999), *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerine Etkisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

KASABA, Reşat (1999), "Eski İle Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (çev.) N. Elhüseyni, 2.Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

KEYDER, Çağlar (2003), *Memâlik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne*, İletişim Yayınları, İstanbul.

KEYMAN, E. Fuat; İÇDUYGU, Ahmet (2003), "Globalization, Civil Society and Citizenship in Turkey: Actors, Boundaries and Discourses", *Citizenship Studies*, Vol 7, Issue 2.

KOÇI BEY (1997) [1631], *Koçi Bey Risalesi*, (sad.) Zuhuri Danışman, M.E.B. Yayınları İstanbul.

KÖKER, Levent (1992), *Demokrasi Üzerine Yazılar*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

KÖKER, Levent (1995), *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995

MAHÇUPYAN, Etyen (1998), *Türkiye'de Merkezîyetçi Zihniyet, Devlet ve Din*, Patika Yayınları, İstanbul.

MAHÇUPYAN, Etyen (2000), *Batı'dan Doğu'ya, Düünden Bugüne Zihniyet Yapıları ve Değişim*, Patika Yayınları, İstanbul.

MARDİN, Şerif (1992), *Türkiye'de Toplum ve Siyaset: Makaleler 1*, (der.) M.Türköne-T.Önder, 3.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

ORAN, Baskın (1999), *Atatürk Milliyetçiliği-Resmî İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, yen. ve gen. 5.Baskı, Bilgi Yayınları, Ankara.

ORTAYLI, İlber (1995), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 3.Baskı, Hil Yayınları, İstanbul.

ORTAYLI, İlber (1998), "Harf Devriminin Nedenleri Üzerine", *Türkiye Cumhuriyetinin Yetmiş Beş Yılı Armağanı*, T.T.K. Yayınları, Ankara.

ÖZDAĞ, Ümit (1991), *Ordu-Siyaset İlişkisi (Atatürk ve İndü Dönemleri)*, Gündoğan Yayınları, Ankara.

PARLA, Taha (2002), "Kemalizm Türk Aydınlanması mı?", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Cilt:2/Kemalizm*, (ed.) A. İnsel, 2.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

TİMUR, Taner (1997), *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

TUNÇAY, Mete (1999), *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

TUNÇAY Mete (2002), "İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Cilt:2/Kemalizm*, (ed.) A. İnsel, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

TÜRKÖNE, Mümtaz'er (1994), *Modernleşme Laiklik ve Demokrasi*, Ark Yayınları, Ankara.

YAYLA, Atilla (2001), *Demokrasiyi Koruma Kılavuzu*, Liberte Yayınları, Ankara.

ZAKARIA, Fareed (2003), *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*, W.W. Norton Company, New York & London.